

Р. НОВОСАДСЬКИЙ - ЛЯЛІН

„КООПЕРАТИВ ТРЬОХ МУЧЕНИКІВ“

Коли всі 54 жінки в складі гарема будь-якого турецького Селям-Керим-Паши, роблять проміж себе складчину, для того, щоб зробити своєму чоловікові подарунка,— або коли кілька бандитів пограбовують банк чи будь-яку иншу фінансову установу, то в таких випадках між учасниками існує міцне об'єднання, що своєю метою ставить обов'язкове здійснення задуманого плану.

Отже цікаво знати чи існує міцне об'єднання в кооперації?— Ви скажете „Так, існує, хоча-б тому, що кооперація сама по собі то вже є об'єднання!“ Гаразд, з цим і я погоджуюсь, але всі ви, мабуть, знаєте, що ніде майже нічого не буває без будь-яких винятків.

Отже я й хочу розповісти вам про один з винятків, чисто кооперативного характеру, що мав місце в Нечіпайлівському кооперативі.

Село Нечіпайлівка, на прикордонній Волині, майже від самої революції жило тихим, спокійним, а може, й щасливим життям... Іноді, якийсь випадковий агітатор або молодший заступник начальника райміліції наїзджали туди, і то лише хіба погостювати, тому що бандитів, яких міг-би зловити заступник нач. райміліції, у Нечіпайлівці не було, а що до різних політичних і всяких инших промов, що їх за собою возять агітатори, то вони не могли зацікавити нечіпайлівських мешканців, бо в політику нечіпайлівці не любили втручатися, а що до инших балачок, як про освіту, туберкульоз та повітряну флоту, то це там теж було не до речи...

Читачеві це здасться трохи дивним, а тому й доведеться вияснити все, як і що.— За для цього треба доконче познайомитися з нечіпайлівським населенням. Найперша й найголовніша постать села був піп, чи то пак, пан-отець Акакій Смеречинський з своєю родиною,— далі голова сільради, а разом із цим і церковний староста, Колистрат Перевертня,— за ним колишній крамар, а тепер таємний шинкар Шльома Гендельман.

Ну, а далі така дрібнота як дядьки, десятники та псаломщики, різні підпіпки, цеб-то ті, де на кожного члена родини припадало від шости до восьми десятин землі. Ну, а були й такі, що з головою, хіба тільки волосся трохи видно було, міцно сиділи в руках підпків-багатирів. Але серед них був такий, наприклад, як Семен Хрущ, що в нього було таке слизьке волосся, що як-би його міцно не стискували попівські й куркульські руки, він все одно висмикувався з них, і на кожному кроці лише думав про те, щоб вчинити будь-яку каверзу своїм ворогам.

Тепер треба щось сказати й про пан-отця Акакія, бо це не будь-яка звичайна людина, а щось инше, хоча-б вже тому, що в усьому

селі не було ні одної корови, від якої не покуштував - би молочка й маслиця, сам батюшка, — не було також ні одної печи, де - б не пеклися калачики теж для нього, й нарешті не було навіть одної шкапи, яка - б не возила самого пан - отця в сусідні приходи в гості, або його синків на полювання.

До цього ще треба додати, що в Нечіпайлівці не було курки, що її яєць не їв - би батюшка, але, бачите, може була і така нещасна курка, що її яйця потрапляли замість пан - отцевого до матушчиного шлунку.

Пан - отець Акакій був людиною дуже розумною, про це ви можете спитати в Нечіпайлівських ковалів, які після кожної пан - отцевої по - дорожжі, лагодили вози й драбиняки, що на них сам батюшка їздив. А коли ковалям ви не вірите, то спитайте в тих коней, що ламали свої конячі зуби, розжовуючи сіно, що для пан - отця підмощувалося на возі.

Недавно минуло трицять вісім років, як батюшка, кожного божественного дня, після тривалої служби божої, бочкою, що ніби переповнена олією, викатувався з церкви та котився додому, а в цей час за пан - отцем церковні сторожі з своїми помічниками, тюпали за батюшкою, перевантаженою ходою, з мішками, що були до верху набиті заупокійними та заздравними калачами, яєчками та іншими харчовими припасами.

Вся Нечіпайлівка, за винятком кількох бідняків, що їх можна було на пальцях перелічити, дуже любила й поважала пан - отця за те, що він так гарно правив. Нечіпайлівці навіть, погоджувалися з тим, що господь - бог не лишає молитви пан - отця без уваги. Це вам не тільки нечіпайлівець або його жінка, а навіть мала дитина, що на вулиці, з ранку до вечора бавиться, — скаже. — А як ви цьому не вірите, то вас може запевнити, що це справжня правда, Семен Хрущ, який сам був свідком не будь - якого химерного чуда, а ось чого:

Позаторік у Нечіпайлівці була страшенна посуха, півтора місяці не було дощів, і ось наш пан - отець Акакій, поглянувши якось на барометра, що про його існування на білому світі селяни не могли навіть собі уявити, наказав сторожеві подзвонити в церкві, люди зійшлися, батюшка відправив службу, а на другий день пішов рясний дощ.

Повернувшись з церкви, пан - отець Акакій, скидав з себе рясу й вішав її на спеціальному, окремому цвяхку в опочивальні. Після цього він умивався й тричі поцілувавшись з матушкою, сідав обідати. Підчас обіду, батюшка завжди розказував своїй родині про те, на який глас сьогодні співалося „Іже Херувими“ і як люди плакали після проповіді, в якій він розповідав про христові муки та страждання. Пообідавши ніхто не міг встати із - за столу раніш пан - отця, — це був давній, ще прадідівський духовний звичай, — а тому вся родина терпеливо очікувала поки батюшка обсмокче останню курчачу кістку. Пан - отець, бачите, дуже любив обсосувати і смоктати... курчачі кістки. Насмоктавшись і нализавшись досхочу, пан - отець помалу вставав, хрестився, й знов поцілувавшись з матушкою, так - би мовити, йшов відпочити.

Матушка в цю пору, налаявшись досхочу на своїх двох гладких прислужниць, плигливою ходою, бо в неї, бачите, одна нога була коротша за другу, повзла до кухні, й рахувала принесені з церкви калачі.

Після, з безперервним оханням та аханням, замикала те все до комори, вішала ключи у себе на корсажі, бо вона з ними ніколи не розлучалася, навіть вночі клала їх під подушки,—і такою-ж плигливою ходою повзла до опочивальні. Там вона одганяла мух з батюшчиного лица, а після ненароком сама засинала коло свого блаженного чоловіка.

В цей час батюшчині синки підлазили з поцілунками, а може і з чим іншим, до матушчиних прислужниць, або грали як не в „двацять одно“ то в „дурака“.

Відпочинувши як-слід, пан-отець виходив до їдальні, де на столі вже очікував величезний самовар, який в порівнанні з батюшчиним животом, мимоволі нагадував Криловську байку про жабу та вола.

За чаєм пан-отець Акакій провадив хазяйську розмову з матушкою, про те чи не отелилася вже Магдаліна, або коли дядьки виоруть торішній пар, що його батюшка думав засіяти озимою пшеницею. Одержавши від матушки добовий хазяйський відчит, отець Акакій починав читати журналу: „Голос селянського кооператора“, що його батюшка передплачував, бо дуже цікавився кооперативною справою. Батюшка дуже любив кооперацію, й навіть, досить гарно в ній розбирався, але в нього бракувало знань у цій галузі, а тому він очікував нагоди, щоб поїхати до будь-якого великого міста, де можна з цією справою досконально познайомитися.

Почитавши журналу й здійнявши окуляри, що ними було зашкляно його маленькі, бігаючі оченята, батюшка, силкуючись обійняти руками живота, що від важкості падав долі й тягнув за собою свого господаря, вставав із-за столу й прямував до знаменитої, обдертої софи п'ятнадцятого століття, що на ній колись сижували його славні прадіди. Умостившись гарненько на софі, пан-отець Акакій, мовчки вислухував заучені його синком Шурою молитви, псалми й ектенії, а після того розказував Шурі, яким він мусить бути, коли буде псаломщиком. Коли пан-отець кінчав свою виряжальну промову, Шура брався читати пінкертонівську „Пещеру Лейхтвейса“, а на його місце, коло батюшки, сідав старший син Микола Акакійович, і цілими годинами розповідав про свої пригоди на війні з більшовиками. Микола Акакійович був петлюрівським сотником.

Пан-отець уважно його слухав, тільки іноді, коли Микола Акакійович розповідав про відношення червоноармійців до церкви, батюшка мимоволі червонів і скрикував: „От супостати, от безбожники“... Коли-б при тих розмовах бували присутніми читачі, або навіть їхні п'яти або шостирічні родичі, то нема ніякого сумніву, що їм обридла-б ця, занадто стара, попівська катеринка. Між іншим, підчас таких розмов, до їдальні не могли навіть увіходити прислужниці.

Налаївшись і пославши кілька сот прокльонів на „супостатів більшовиків“, пан-отець Акакій, а за ним і всі останні, лягали спати...

Частенько до батюшки заходив на кухню знайомий вже вам Колистрат Перевертня. Іноді він приходив, як церковний староста й приносив гроші з церкви, а іноді як предсілярди з будь-яким папірцем одержаним з району, на який треба було дати відповідь.

Це вам здається дивним, але справа в тому, що торік на сході, за голову сілярди, було обрано самого батюшку. Так хотіли підпілки,

а може й сам пан - отець, — що їм звичайно не могли завадити ні Хрущ, ні його товариші.

Таким чином, коли батюшку було обрано, він як чоловік розумний, одразу побачив, що як вістка про його головування дійде до округи, то він довго не вдержиться на тій посаді. А тому батюшка й сказав на сході, що йому не зручно й не можливо бути офіційним головою, що керувати працею сільради заздалегідь, він згідний, але щоб, хоча - б на папері, значилося, що головою не він, а... ну хоча - б Колистрат Євменович, бо він чоловік віруючий, а до того ще й письменний...

Тепер, мабуть, вам цілком зрозуміло, чого Колистрат Євменович ходив до батюшки з сільрадським папірцем, що на нього треба було дати відповідь.

Предсільради був чоловік не багатий, але й не бідний. Мав він кілька коровок, четверо конят, гарну хатину зі світлицею і добру та розумну жінку. Сам він був чоловік теж не дурний, а як коли може в нього й бракувало розуму, то він його набрався на військовій службі. Там він був не будь - яким салдатом, а займав досить видну посаду самого джури господина полковника, що стояв на чолі якогось Сімбирського полку.

Займаючи цю відповідну посаду, Колистрат Євменович навчився не тільки тому, щоб дзеркалити полковникові чоботи, але й багато дещому іншому... З військової служби він повернувся до Нечіпайлівки цілком освіченим і розумним чоловіком. Крім того, він був дуже релігійною людиною, навіть коли він відходив у „запас“, полковницька жінка подарувала Колистратові позолоченого хрестика, що досі теліпається на Перевертневій шиї. Правда, була в Колистрата Євменовича маленька хиба, але це така дрібниця, що якби не прийшлося до слова, то не варт було - б і зупинятися на ній. Він, бачите, ніколи не просинався п'яним і не засинав тверезим.

Безперечно, не можна його в цьому обвинувачувати. Чим - же він був винен, коли Шльома Гендельман подарував йому самогонного апарата найновішої конструкції? — Не дивно буде, коли ви скажете, що не можете спати на підлозі в той час, коли біля вас стоїть чудесне м'ягке ліжко. Отже й зважте становище Колистрата Євменовича... Як - же він міг не пити самогону, коли тут - же в коморі стояв новісінкый самогонний апарат?

Але досить гаяти час на таку дріб'язковість, а от ліпше прийміть до уваги, що Колистрат Євменович приніс ще з собою з війська дисципліну, що вона в свою чергу, по телеграфу, перелетіла від Сімбирського полковника до... пан - отця Акакія.

Безумовно, це не значить, що Колистрат Євменович перед батюшкою так тремтів, як колись перед полковником. Нічого подібного. Він тільки любив і поважав отця Акакія більше від усіх.

Батюшка це знав, а тому й виставив торік Колистратову кандидатуру на предсільради.

Сем'янином Колистрат Євменович був теж добрим, хоча й любив ненароком зайти до молоді вдовиці Марії, а по прізвищу „Пилипики“, що її чоловіка було вбито поляками на війні. Походила вона з бідняків, і не мала навіть свого обістя, а жила з того, що розносила по інших селах самогон.

Пилипиha була такою-ж релігійною особою, як і Перевертня, бувало лише в церкві починають правити, а вона вже тут як тут,— стоїть біля клиросу та своїм тоненьким, як блискавка, голосом при-співує: „Тобі, господи“.

Коли до Марії навідувався Колистрат Євменович, вона дуже радо гуторила й реготалася з ним. Але іноді Перевертня цим не задовольнявся, йому було мало цього й хотілося від Пилипиhi ще чогось... Марія - ж, не дивлячись на те, що це був сам церковний староста, а до того ще й голова сільради,— завжди в таких випадках уміла захистити від напасти свою честь, як квочка своїх курчат від дощу.

Колистрат Євменович увіщував і умовляв Марію і так, і сяк і в решті, побачивши, що Марія тверда в своїх жіночих переконаннях, як криця, йшов додому, де випивши невеликого кухоля самогону, лягав спати.

Може ви думаєте, що в Нечіпайлівці не було комнезаму? — То це дарма. Як-же може не бути комнезаму в такому селі, де є бідняки? — Нечіпайлівський комнезам, хоч і невеликий, але мав навіть свою канцелярію й печатку, що хоронилася у голови сількомнезаму в особі... церковного сторожа, а він таки справді був неможликом, бо не мав ані клаптика землі.

Пан-отець Акакій з комнезамщиками не мав нічого спільного, бо вони його зовсім не цікавили, а сам комнезам у Нечіпайлівці не мав ніякого значіння і був заснований лише тому, що прийшли про це накази з району.

Правда Нечіпайлівська біднота не могла не бачити занадто правильного виконання законів радянської влади, але що вона могла подіяти, коли батюшка, не хто-небудь, а сам батюшка, не тільки не протестував, а навпаки погоджувався з усім, що робила сільрада.

Одного осіннього вечора батюшка сидів на своїй улюбленій софі й провадив щовечірню розмову з сином Миколою про хиби радянської влади. В цей момент прислужниця принесла й подала йому листа. Отець Акакій зразу збентежився й тримтячою рукою почав розпечатувати невідомого листа.

Прошу вас, дорогі читачі, не дивуватися батюшчиному хвилюванню, бо то було цілком нормальне явище, тому що пан-отець, крім свого кооператорського журналу, ніяких листів майже ніколи не одержував.

Це мала бути якась надзвичайна звістка, а тому пан-отець, розпечатавши листа, насамперед подивився на підпис. Побачивши знайомий підпис отця благочинного, батюшка заспокоївся й почав читати листа з початку. Поступово його обличчя стало прояснюватись, а незабаром і зовсім повеселішало. Мабуть, отець Акакій не повірив звістці, бо прочитав її ще раз.

Двічі переконавшись що то були не будь-які галюцинації, а справжня звістка, пан-отець, весело посміхнувшись промовив:

— Вот матушка! Яка нам велика честь!

— А що-ж так? З помітним хвилюванням спитала матушка.

— Отець благочинний в цьому листі пише про те, що через чотири дні в Харкові починається з'їзд нашого обновленческого духовенства і що делегатом на цей з'їзд духовенство всієї округи обрало мене. Таким чином я взавтра рано від'їжджаю до Харкова.

Матушка від наглости цієї звістки немов приросла до стільця, що на ньому сиділа. Микола Акакійович запалив папіроску й, важно пускаючи носом дим, звертаючись до батюшки, промовив:

— Тепер, папаша, Ви маєте добру нагоду познайомитися з кооперацією, яка Вас вже так давно цікавить!

— Конечно, Коля. Я в Харкові накуплю різних книжок кооперативного змісту, й обійду геть всі чисто кооперативи, щоб досконально вивчити цю справу!

Намітивши собі цілого плану що до ознайомлення з кооперацією, батюшка післав Химку — прислужницю — за головою. Незабаром Колистрат Євменович прийшов, бо жив тут недалеко, зараз-же за горбком.

— Доброго вечора, Колистрате Євменовичу! — зустрічаючи предсідателя сказав батюшка.

— Драстуйте отець Акакій! Ви мене чогось кликали?

— Авжеж! Бачите, завтра рано мені треба їхати до Харкова на церковний з'їзд, то я оце хочу Вас попросити, щоб Ви призначили в наряд якого-небудь чоловіка з добрими кіньми, що повіз-би мене на станцію...

— Добре, батюшко! А чи Ви довго будете на тому з'їзді?

— Та що-бо Ви, Колистрате Євменовичу? Мене-ж тут свята церква очікуватиме, — так днів через три, хіба-б що затримало, то через п'ять днів обов'язково вернуся.

— Ну то добре. А я рано когось вижену, щоб на станцію Вас одвезти, а сам принесу на дорогу Вам зо дві пляшки Шльомової!

— От і спасибі, Колистрате Євменовичу!

— Нема за-що, батюшко! А тимчасом будьте здорові!

— Ідіть здорові, Колистрате Євменовичу! Господи помилуй! Тільки не забудьте завтра пораніш те все зробити!

— Добре, батюшко! На добра-ніч!

Ще з годину поговоривши з матушкою про ту честь, що йому зробило попівство, й про всякі всячини, отець Акакій пішов спати, а матушка довго ще поралась у кухні, готуючи на дорогу пан-отцеві, різні смажіння й печіння.

Тільки ще зірки на небі почали зникати, а пан-отець Акакій вже прокинувся. Хутенько одягнувшись, він помолився, й очікуючи сніданку, почав думати, щоб чого не забути.

Незабаром приїхав Колистрат Євменович з горілкою. Добре поснідавши, та відкомунікувавши значну частину „самогонної“ до свого шлунку, отець Акакій розпрощався з матушкою й синами, а також з Колистратом Євменовичем, потім, як християнський закон велить, всі присутні присіли на хвилину, після ще поцілувавшись тричі з усіма, батюшка вийшов на двір. Там Химка винесла до воза ослінчика, що при його допомозі, пан-отець викарабкався на віз. Далі він сів, хитнув головою в знак прощання, перехрестився й поїхав з двору.

До залізниці треба було їхати аж чотирнацять верстов, що потрібувало по поганій дорозі, не менше двох годин часу, який батюшка мусив нудно перетерпіти на возі, хитаючись у різні сторони.

Просто перед ним сидів кремезний дядько Павло Полудрабченко, з середняків, який коли-не-коли погукував на коней, що бігли дрібним дрином.

Проїхавши верстов із п'ять, дядько Павло почав заговорювати з трохи п'яним батюшкою.

— Я вже давненько хотів прийти до Вас, батюшко... але все не було нагоди...

— А що - ж таке, чоловіче? — спитав отець Акакій.

— Мені, батите, дуже треба, щоби Ви мені один вопрос сказали, бо я сам нічого не можу зрозуміти!

— А що - ж то за вопрос? — спитав отець Акакій, глянувши на дядька Павла попросячинілими від самогону очима.

— Якось недавно їхав я з дровами з лісу, по дорозі мене порожняком дігнав отой камнезам, Пилип Демиденко, що в кутці сидить, та й пита: „Слухай Павле. От бачиш, я працюю не менше тебе, люди ми ніби - то однакові, тобі буде літ, мабуть із сорок п'ять, і мені так само, але скажи мені, чого в тебе троє коней, а в мене одна нещасна шкапина, чого в тебе дві корови, а в мене жадної нема? Отже я так само як і ти не пропиваю й не прогулюю заробленого. Деж той Бог, про якого батюшка розкажує в церкві? Що він, ніби - то все дає тим хто працює? Адже й я працюю, ти це сам добре знаєш?“. А я думав, думав та ніяк не міг нічого відповісти йому, може Ви, батюшко, розкажете мені, чому це так? Бо я необхідно мушу Пилипові розказати...

У попа на такі запитання відповіді завжди готові, а тому він, не думаючи довго, відповів:

— А це дядько Павле, тому що вся та голота, що сидить в кутку, що до неї належить і Пилип Демиденко, в бога не вірує... а за це їх бог і наказує... Отже він питав Вас де бог? Значить не вірують. А як Ви, дядько Павле, будете з ними водитися й балакати про бога, та навчатися їхнім безбожницьким мерзостям, — то я забороню Вам до церкви ходити, й будете Ви таким - же голодранцем як і вони.

Така батюшчина відповідь добре налякала дядька Павла й він тут - же забожився, що буде Пилипа минати десятою дорогою.

Наприкінці цієї розмови, дядько Павло з батюшкою виїхали на шлях, і через півгодини під'їжджали до станції.

Скоро прийшов потяг і отець Акакій, купивши квитка, улаштувався, за допомогою того - ж дядька Павла, в вагоні, щоб їхати до Києва, де на Харків мала бути пересадка.

Дядько Павло, усадовивши попа, дрібною ходою поїхав додому.

На другий день, отець Акакій приїхав до Києва. Потяга треба було чекати коло трьох годин, а тому батюшка пішов до міста, пошукати свого племінника, що служив дияконом в якійсь церкві на Подолі.

Отець Акакій не знав певної адреси, а тому, набігавшись по Києву, шукаючи свого племінника, нарешті повернувся до залізниці й на потяг спізнився, бо він відійшов годину тому. Батюшка вилаяв сам себе „ідіотом“ і улаштувався на лавочці в третій класі.

Він дуже любив спати, и тому хоч на лавочці й твердо було, але батюшка заснув.

Через кілька годин, отець Акакій був страшенно здивований, коли, розплющивши очі, побачив, що коло нього стоїть Гендельман.

— Це ти? — не віруючи сам собі, спитав батюшка.

— Я! я! дзін добрий, батюшка! Ви знаєте, я вчора ввечері получив телеграму від свого Янкеля, що він жениться, щоб я приїхав

на весілля, так я оце їду до нього! — Ой батюшка, який я радий, що мій Янкеле вже жениться. Йому тепер добре буде, він служить у якогось ларьку у Харкові, за шістьдесят рублів на місяць, а його наречена теж служить ув...

— Та почекай! От затараторив!.. так ти їдеш до Харкова?

— Ну да! А куди мені їхати, коли мій Янкеле в Харкові?!

— І на довго їдеш?

— Ет!.. на пару днів, бо Ви - ж знаєте, у мене своє діло єсть!

— От і добре Шльома, поїдемо разом, разом і повернемося!

— Ну?!? І Ви теж до Харкова їдете?..

— Так, і я їду, — на церковний з'їзд!

Так вони ще далі балакали-б, але треба було сідати до потягу, що вони й зробили.

Цілу дорогу Гендельман не давав отцю Акакієві очі зімкнути, бо все оповідав про свого Янкеля.

Ввечері вони під'їжджали до Харкова.

По приїзді до Харкова перші три дні батюшка зранку до вечора, був присутнім на обновленчеському з'їзді, серед безперервного гамору й сварки. На четвертий день отець Акакій до з'їзду вже не пішов, бо він ще вранці прокинувся з такими переконаннями, що цей з'їзд нічого цікавого дати йому не може, а що до церкви, то він як правив раніш, так правитиме й далі, а як по округах та губернях духовенство живе не в ладі, а завжди свариться, то нехай вони навіть і перегризуться, як хочуть, отцю-ж Акакієві до цього нема й не було ніякої справи.

Винесши таку геніяльну постанову, батюшка нагадав, що йому доконче треба придбати невеличку кооперативну бібліотечку, а також і знання що до коопераційної галузи.

Отець Акакій, поснідавши доброю половиною печеної курки, й заллявши її півшклянкою „самогонної“, напився чаю та пішов за своїм нечіпайлівським земляком, щоб разом піти поглядіти на Харків та зробити різні покупки.

Гендельмана батюшка застав у свого Янкеля, й вони разом помаленько попрямували до осередка міста.

Коли вони підійшли до такого місця, де одна вулиця перетинала другу, отець Акакій був дуже здивований, бо на кожному розі, він бачив будь-яку кооперативну установу.

З початку, батюшчині очі почали дивитися на „Ларек“ зі своїми жовтими вивісками, що говорять про те, що ліпше, а де дешевше, — тут тобі „Доброхем“ чи то пак „Хемвугіль“, а оце робкооп, далі розташувався якийсь „Кішпромторг“.

Батюшка знав про те, що по містечках, особливо по великих, кооперація розрослася, — але він ніколи собі не уявляв, щоб декілька кооперативних установ могли зосереджуватися на одному місці.

Вони пішли далі й коли отець Акакій почав по черзі читати вивіски різноманітніших кооперативних установ і трестів, то хоч батюшка й був у тверезому розумі, але в нього від цього в голові тріхи замаячили.

Купивши кілька книжок по кооперації, й умовившись з Гендельманом на завтра від'їжджати додому, отець Акакій пішов до гостиниці.

Там він приліг відпочинути й, витягнувши свої коротенькі ніжки на м'ягкому ліжкові, почав помалу розбирати велику кількість вражінь, що він приніс з собою з міста.

Коли отець Акакій трохи очухався, йому в голову прийшла велика й геніяльна думка... Батюшка чимало здивувався цій думці, але ухвалив в щоб-то не було організувати кооператива в Нечіпайлівці. Цілу ніч батюшка мріяв про здійснення своєї думки, що так нагло виникла, а вранці, зустрівшись з Гендельманом зараз-же розповів йому про це... Шльома, поміркувавши своєю комерційною головою, зустрів батюшчину думку з великим захопленням.

Посідавши до потяга, отець Акакій зі Гендельманом почали виробляти організаційного плану. Гендельман запропонував свої послуги, як агента по закупці усякого краму для майбутнього кооперативу. Батюшка запропонування прийняв з радістю, бо він знав, що Гендельман у цій справі досить компетентна людина, він-же колись мав свою власну, й не будь-яку, а досить добру крамницю.

В балачках такого змісту отець Акакій і Гендельман непомітно приїхали до Києву. Там, після трьохгодинного відпочинку, вони посідали до другого потягу й продовжували вироблення організаційного плану нечіпайлівського кооперативу, аж поки не приїхали додому.

Гарненько відпочинувши після подорожі, отець Акакій поділився своєю думкою з матушкою та сином Миколою. Матушка перш за все почала міркувати, чи може бути в існуванні кооператива будь-яка користь для неї. Нарешті вона про щось нагадала й промовила до батюшки:

— У нас останні часи пропадає дуже багато калачів, що приносять з церкви, ми їх не з'їдаємо й вони черствіють і плеснявіють, так що доводиться після розмочувати та свиней годувати!

— Це правда, що гроші марно пропадають, — відповів батюшка, — а коли буде кооператив, то ми матимемо змогу продавати зайві калачі... крім того, можна буде продавати там різні святі припаси, нарід у нас віруючий — куплятиме, а для нас тут є вигода...

Таким чином, матушка цілком погодилась з потребою заснувати кооператив у Нечіпайлівці. Микола Акакійович, трохи подумавши, запропонував і свої послуги:

— Знаєте, папаша, от я все одно чоловік свободний і маю час, а тому я міг-би в кооперативі служити й вести учот всім рахункам, бо я все-ж таки людина освічена й образована...

Батюшка на це, безумовно, згодився й по скінченню сімейного засідання післав Химку за головою, а Ганку (це була друга наймичка) — за горілкою.

Незабаром прийшов Колистрат Євменович і батюшка одразу йому — розповів про свої плани... Колистрат Євменович, побачивши й для себе деякі корисні сторони, теж згодився з отцем Акакієм і, ухваливши на завтра зібрати сход, запили могорича.

На другий день, а то була неділя, батюшка, після проповіді в церкві розказав прихожанам про те, що це за гарна й корисна для всіх річ — мати на селі свого кооператива. Крім цього він оголосив, що по обіді коло сільради відбудеться сход, що на ньому цю справу буде остаточно вирішено.

Після обіду отець Акакій із сином Миколою пішли до сільради. Людей вже було чимало, а тому Колистрат Євменович, порадившись про щось з батюшкою, відкрив сход своєю промовою.

Він казав селянам, що маючи свого сільського кооператива, ніхто не буде примушений за якімось фунтом соли або за пачкою сірників ганяти коней за шість верстов, в село, де була крамниця; крім того він взагалі дав селянам зрозуміти, що існування власного кооперативу, то велика користь для всього села.

— Тепер, громадо. Ми мусимо кріпко подякувати нашому батюшці за те, що Вони просвітили наші темні голови й згоджуються навіть самі допомогти нам у нашої організації кооператива! — закінчив свою промову Колистрат Євменович.

Після цього отець Акакій прочитав сходові лекцію на тему: „Загальне значіння існування сільського кооперативу“. — Очевидно, батюшчина лекція на селян зробила добре вражіння, бо зараз-же по скінчанні її почали провадити вибори й виробляти статут. Вже смеркалося, коли сход закінчувався чіткою протокола, в якому значилося, що:

1) Предсідателем кооперативу єдиногласно вибраний пан-отець, настоятель Нечіпайлівської церкви, Акакій Смеречинський.

2) Помічником предсідателя вибраний батюшчин син, Микола Акакійович Смеречинський.

3) Секретарем кооперативу також єдиногласно, вибраний предсільради, Колистрат Євменович Перевертня.

4) Закупщиком краму для кооперативу, згідно запропонуванню пан-отця, вибраний старий мешканець села Нечіпайлівки, Гендельман.

5) З вибраних чотирьох чоловіка складається правління, якому сход доручає, починаючи з завтрашнього дня, приймати від селян села Нечіпайлівки пайові внески в розмірі двох пудів жита.

6) Сход постановляє, щоб усе село записалося в члени кооперативу й на протязі трьох днів, пайові внески здало правлінню кооперативу.

7) По згоді пан-отця Акакія, кооператив міститиметься в батюшчиній хаті, коло церкви.

Таким чином, справу було вирішено й початкове існування кооперативу було цілком забезпечено.

На другий день, отець Акакій, зробившись справжнім кооператором, покликав столяра, який, вислухавши батюшку, почав переробляти один з пан-отцевих покоїв для помешкання кооперативу.

Діялося це в-осени, недавно після жнив, так що село, на протязі двох днів, знесло свої паї житом, разом так пудів 420. Батюшка наказав Гендельманові реалізувати цей хліб, і на виручені гроші, накупити різного краму. — Гендельман це все зробив дуже скоро й через півтора тижні, праця в Нечіпайлівському кооперативі була вже на повнім ході.

Отець Акакій верховодив усіма кооперативними справами, Микола Акакійович, яко помічник, завжди сидів за лядою й провадив торгівлю, але самому йому тяжко було висидіти дванацять годин на одному місці, а для цього було прийнято прикащиком ще другого батюшчиного сина Шуру.

Торгівля в кооперативі йшла досить добре. Продавалися там різні продукти, а саме головне „святі припаси“, починаючи від „мотузки, що

нею сам Господь виганяв торговців з храму“, й кінчаючи „маврійським дубом“.

Продаючи оці „святі припаси“ отець Акакій мав велику користь, а матушка своїх свиней годувала вже не калачами, а ячменем, бо зайві калачі тепер у кооперативі обмінювалися на готівку.

В цей час у Калинівці, що на Поділлі, скоїлось чудо, ніби-то якийсь червоноармієць вистрелив у хреста, що стояв по-над дорогою, й з того хреста почала текти кров.

Звістка про це чудо дійшла навіть до Нечіпайлівки.

Отець Акакій, довідавшись про це, побачив для себе можливість доброго зарібку. Він наказав Гендельманові купити в містечку, зо три копи маленьких пляшечок. Коли Гендельман їх привіз, отець Акакій з фарби для великодніх яєць наробив „Ісусової“ крові з калинівського хреста, й пустив на продаж в кооперативі. На цій справі батюшка заробив не багато й не мало, а коло двіста карбованців.

А в Нечіпайлівці, крім зазначених осіб, мешкав і той самий демобілізований червоноармієць Семен Хрущ, що життя не давав усім пристойним людям на селі, як говорював отець Смеречинський. Семен побачив, що в Нечіпайлівці самий великий чоловік це — піп, влада якого розповсюджувалася на все село.

Семен Хрущ почав енергійно вести проти отця Акакія й його приспівників бойову кампанію.

Але що до цього міг мати батюшка? Він собі знав тільки церкву й кооператива, тому що так перше, як і друге, приносило йому чималого доходу. Свої власні гроші батюшка пустив до кооперативного обороту, й мав з цього гарненькі процентики.

Гендельман почав мріяти про удосконалення своєї „гуральні“, тому що й він за цей час заробив чимало грошей. Крам для кооперативу він постачав по тій ціні, яка підходила до його поглядів на гроші взагалі, бо ніяких рахунків не представлялося й ні перед ким він не відчитувався.

Якось по обіді, батюшка ввійшов до кооперативу, подивитись на торгівлю, коли в цей момент увійшов той самий дядько Павло Полудрабченко, що возив колись отця Акакія на станцію.

— День добрий, батюшко! — привітався дядько.

— А!.. доброго здоров'я, дядько Павле! Господи помилуй! А що там у вас чувати дядьку?

— Ет!.. Стара біде товчється... Приналог здав, продав дровець трохи, та думаю муки купити... Чи є у вас мука?

— А як-же є! Чом нема? Тільки, бачите, ще розцінки не було, — а от калачики продаю, свої, церковні!..

— Та вони-ж чорстві й тверді, а я старий і зубів не маю!..

— Е... Дядько Павле!.. То нічого, що вони тверді, за це я їх по твердій ціні відпускаю!..

— Ну, та вкиньте вже там кілька в мішок! — піддається дядько чухаючи потилицю. Отець-же Акакій, вкидаючи калачі, питає:

— А що це ваш куток так довго до сповіди не йде? Хіба очікують аж до Великодня? Тоді, бачите, буде великий натовп, і прийдеться працювати не восьмигодинний робочий день, а шістьнадцятигодинний, а радянська влада цього не дозволяє...

— Та... бачите батюшко, збиратись то вони збираються, тільки от нащот грошей стісняються!..

— Еге!.. А ви їм скажіть, дядько, нехай сюди тягнуть, по державному рівновартникові... в кого що є! — Крупи, яечка, квасольку або маслице, — а я їм такі квиточки видаватиму, та як прийде сповідатись, то й положить отого квитка на стіл, а я вже буду знати що заплачено!..

— Добре, батюшко! Перекажу! — Бувайте здорові, батюшко!

— Ідіть здорові, дядько Павле! Господи помилуй! Та перекажіть же там, не забудьте, лишень, що калачі продаю!

— Добре!

Поговоривши з Миколою Акакійовичом про торгівлю, батюшка збирався піти відпочинути, коли до кооперативу ввійшов секретар його, Колистрат Євменович. Він уже успів перевірити пропорцію між своїм шлунком та місткістю самогонного кухля, але не дивлячись на це, Колистрат Євменович, майже щільно підійшов до отця Акакія й сказав:

— Батюшко! Мені дуже треба зараз з Вами поговорити!

— А що - ж то таке? — зляканим голосом спитав піп.

— Та оті прокляті комнезами бунтуються, але ходім лишень до другого місця, бо тут не зручно балакати!

Пан-отець пішов з Колистратом Євменовичем до ідальні й почав слухати як предсельради оповідав про те, що Семен Хрущ, цілком збудоражив увесь куток, де живуть бідняки, й сьогодні збирає з них сход на якому хоче переорганізувати комнезама. Почувши це пан-отець трохи заспокоївся й сказав:

— А яке нам діло до них, Колистрате Євменовичу!? Не вірують?! І не треба! І без них обійдемося! Нехай собі там комнезамують, а ми будемо своє діло робити!.. От ліпше, получите ваше секретарське жалування й замогоричуємо, бо в цьому місяці, хе, хе, хе, ми з вами гарненько підробили.

В той час, коли отець Акакій з предсельради випивали за довге життя корисного кооперативу, — до Миколи Акакійовича, що сидів в той час за лядою, прийшла Нечіпайлівська красуня, що навіть вподобалася Колистрату Євменовичові, вдовичка Марія.

— Драстуйте паничу!

— А!.. доброго здоров'я, тьотю Маню!

— Чи нема у нас регального масла?

— Чом нема? Ось вам регальне масло, а це може купите вінчики для мерця?

— Та тю на Вас паничу! — Я ще вмирати не збираюся, а Ви мені й вже... й ві... і... нчики для мерця!

— Ну, та хіба я знаю, який там вкус у кого?.. А от може купите ковалик копита з того осла, що на ньому, колись, сам Господь в'їзжав до Іерусалиму, або купіть, може Вам потрібно, справжнє пір'я з крил архангела Гавриїла? — А то візьміть, тьотю, трісок з тієї драбини, що снилася Якову, як він боровся з Богом!...

— От що - то люди вчені, про все знають! — каже тітка. — Але ви мені чогось помічнішого дайте, щоб від усякої напасти на шиї носити.

— Чого-ж би вам дати... от хіба може купите справжніх цввяшків з того хреста, що розбійник висів разом з Ісусом Христом?

— Еге! Як раз! Та!.. тю на Вас! Як-би це були справжні цввяшки з Ісусового хреста, то я ще-б може й купила, а з розбійникового?!.. На біса вони мені здались?! Батькові своєму вчепить, а мені не треба! Та що Ви мені те все показуєте, а того, що Марині продали, то й не хочете показати?!

— А що-ж то таке?

— А! Ніби-то й справді не знаєте?! Забулись? — Та кров з Калинівського хреста!

— А!.. Так, так, було в нас багато, але розпродали вже. Правда ще є одна пляшечка, але Ви її все одно не купите, бо дуже дорога, та ще й розцінки не було. А от ліпше візьміть кипарисові частки.

— Та воно щось на трухлявий дуб скидається.

— Ой, тьотю!.. Припечуть Вам на тому світі за Ваш довгий язик. Хіба можна отак казати?!

— Може бог простить? Ми люди темні!.. Ну, та я вже іншим разом щось виберу, а поки бувайте здорові паничу!

— Ідіть здорові, тьотю! Та перекажіть там на селі, що в нас получено „святих припасів“, то нехай приходять поки є, а то скоро розберуть.

— Гарненько, перекажу!

Так минув ще деякий час. В кооперативі праця провадилась так гаряче, що аж сніг на дворі почав таяти.

Семену Хрущові дуже тяжко було що-небудь зробити, але все-ж таки добився того, що в Нечіпайлівці комнезам став на тверду ногу. За голову, там тепер був не церковний сторож, як раніш, а знайомий нам Пилип Демиденко. Після тяжкої, тривалої праці та боротьби, Семенові вдалося добитися відкриття Нечіпайлівської школи. Школою завідував учитель, що його було прислано з округи. Вчитель цей був справжнім пролетарем, а тому Семенові за його допомогою легше було провадити боротьбу з куркульством та підпілками.

Отець Акакій з Колистратом Євменовичем почали почувати, що скоро настане кінець і їхньому пануванню в кооперативі, але це їх не дуже турбувало, бо вони за часи існування кооперативу придбали чималу кількість грошенят. Взагалі почували вони себе досить бадьоро тому, що три чверти села стояло за ними.

Семен знав про це, але йому дуже хотілося як-найскорше припинити цю бридоту. Для цього він на кожному кроці старався підкласти палки під попові й Колистратові колеса, — але „кооператори“ ніби-то байдуже до цього відносилися. Семен разом із учителем пробували розповсюджувати антирелігійну агітацію, але з цього теж нічого не вийшло. Семен довго ламав собі голову щоби що-небудь видумати.

І от одного разу йому пришла чудова думка, яку він хотів щоби то не було, перевести в життя. Справа полягала в тому, щоби зробити наскок на божественного кооператива й добре налякати „кооператорів“. Кілька днів Семен розроблював плану цього наскоку, підготовлював себе з двома товаришами, молодими нечіпайлівцями, й чекав доброї нагоди.

Одного весняного вечора, коли наші знамениті „кооператори“ почали рахувати денну виручку, до кооперативу вірвалося троє

парубків з обличчями, що нагадували собою машкари з криком: „Руки вверх!“ „Стій не з місця!“

Старший з парубків, то був Семен, промовив до своїх товаришів:

— А ну, візьміть - но того мотуза, що господь виганяв торговців з храму, та пов'яжіть їх!

Хлопці хутко пов'язали попа з його синками. Піп від переляку почав тримтячою рукою хреститися й промовляти:

— Свят, свят, свят! Згинь нечиста сила!

Микола Акакійович, почувши „папашини“ молитви, сказав:

— Еге! Така нечиста сила не згине, папаша!

Коли всі троє були звязані, Семен зачинив двері й звертаючись до попа промовив:

— Ми, батюшка, безбожники з сусіднього села! Прийшли до вас, бо хочемо навестися до церкви й до віри православної — але скажіть нам, батюшко, чи то правда в євангелії написано, що як кого вдарити по лівій щоці, то треба ще й праву підставити?

— А вжеж правда!

— Ну, а що буде, як оце я вдарю вас по лівій щоці?

Піп подумав, почувався й поморщився та й відповів:

— Господь терпів і нам звелів!..

— Ага, ну то тримайтесь, святий отче!

Семен розмахнувся й, буднувши попа по лівій щоці, замахнувся на праву. Піп побачивши це скрикнув:

— В праву? Ой-ой-ой, не треба!!.. І нащо таких гицелів, як ви, навестати до церкви православної!!! Ідіть собі краще до магометанів!

Семен лишив попа та звернувся до синків його, що стояли немов неприємні, трясучись в лихоманці, за лядою:

— А ну, виходьте сюди! Ви хто будете?

— Мм... ми?... Християни! Відповів петлюрівський герой Микола Акакійович.

— Які християни?

— Самісенські настоящі православні християни!

— А в бога й святих віруєте?

— А я... якже в... ві... руємо!

— Ну то лягайте на стіл, зараз ми вас присвячимо во пресвятії мученики.

Змертвінілі поповенята полягали на ляду, Семен загорнув їм сорочки аж до шиї, полляв їхні спини регальним маслом, взяв „справжнє пір'я з крил архангела Гавриїла“ й, посипаючи їх, промовив:

— І посиплю я вас пір'ям з крил архангела Гавриїла, щоб ви завжди вилетіли з цього кооператива.

По цьому він звернувся до своїх товаришів, що стояли поруч його:

— А ну, дайте мені тую гилячку з дуба маврійського, що пужалом зветься!

Хлопці йому дали добру пужальку й Семен ним почав збивати пір'я зі спин віруючих службовців Нечіпайлівського кооперативу, що добре прилипло до їхніх спин, помащених регальним маслом. Одчувавши їх як-слід, Семен, кидаючи в куток пужальку, сказав:

— Ну, а тепер, як християнський закон велить, попросаймося по-божому, тільки-ж відповідайте, бо ще битимемо!— Простіть нас, святий отче й ви браття по христу?!

— Бог простить!— відповів піп.

— Другий раз!

— І чорт простить! Тільки йдіть й лишіть нас!

— Добре! Піти-то ми підемо, але дивіться, щоб на завтра вас тут ні одного не було!

Цілу ніч матушка й обидві наймички прикладували компреси отцю Акакію з синами, а рано батюшка післав за Колистратом Євменовичем.

Коли той прийшов, отець Акакій розповів йому про ті події, що скоїлися вчора ввечері в кооперативі й відмовився в майбутньому брати будь-яку участь у кооперації.

Колистрат Євменович, почувши те все, засумував і від смутку цілий тиждень пив як...

Не пройшло й року, коли Нечіпайлівка так змінилася, що її трудно навіть впізнати.

В колишній попівській хаті міститься кооператив, що ним завідує вчитель, прикащицею там служить та сама „Пилипиха“, яка ще недавно була такою релігійною особою. В останніх кімнатах розташувалася „хата-читальня“, що в ній коли-не-коли влаштовується вистави.

Колистрат Перевертня лишився церковним старостою, але не предсільради, бо цю посаду займає Семен Хрущ.

Отець Акакій з родиною живе разом з д'ячком, куди його було переселено новою сільрадою.

Церква в Нечіпайлівці хоч і існує, але вона завжди майже порожня, бо селяни з більшою охотою йдуть до хати-читальні ніж туди.

Як-би ви приїхали тепер до Нечіпайлівки, то ніколи й нізачо мабуть не повірили-б, що там діялося все написане в цьому оповіданні!

ЄВГЕН ПЛУЖНИК

КАНІВ

Г. Ко-сій

Покірний наймит я, давно прикутий
Бажанням їсти щось до рахівниць;
Давно душа моя схилилась ниць,
Міста, під вашим подихом отрути:

Так через віщо-ж досі не забути
Мені світанків в полі й косовиць;
Так через віщо-ж солоденький Гриць
І досі ще мені хвилює груди?

Вже цукроварні, фабрики і гути
Встеляють димом золото пшениць...
І вже в минулім можна все збагнути,
І вже нема в майбутнім таємниць!

І одягає машинова міць
І дні мої й таку наївну бранку,
Мою країну, з прадідів селянку,
Співучу землю смутку і криниць...

Вже не впаду на сіно горілиць,
Щоб пити вітер, ніч і степ до ранку,
А потягну в кафе бліду панянку
Або досвідчених в коханні молодиць...

Або-ж при світлі тихих блискавиць,
Що людський геній їх замкнув у шклянку,
Пурну в думки, й серед нудних крамниць,
Ходжу-блуджу всю ніч без перестанку.

І в час мов брук сіренького світанку,
Коли ще землю повітають сні,
Не вітер з поля — дужий та ясний —
Свій ранній спів складе мені на ганку, —

Ні, в передмісті роздере горлянку
Заводів рев — покликач навісний,
Щоб ми селян онуки і сини,
В ланцюг життя нову вплітали ланку,

Змівивши плуга, свиту і веснянку,
І самий пах селянської весни
На рахівниці, теку і вагранку,
І в кам'яницях закуток тісний!

І навіть піт гарячий та рясний —
Такий солодкий і разом солоний,
Що у дідів по хуторах відгонив
Чимсь, наче пар піднятий в - осени,

В диму заводів — темний та масний —
Не нагадає про широкі гони,
Де на обніжку дикий мак червоний
Посіяв вітер з краю борозни!

Бо голос крови став не голосний, —
І не подав онукам оборони,
Коли їх час могутній та грізний
Гнав од дідизни у міські полони!

І йшли, і йдуть безмежні міліони
Селян колишніх, давніх як і я, —
Й рука, скажи, наважиться чия
Твою зламати волю і закони.

О, місто - велетню, що виростив бетони
Там, де колись пишалися поля,
І тільки вітер молодий гуляв
І тіні хмар на ярину нагонив;

А ще раніш кочевників загопи
В шовковій тирсі ранками спиняв
Дніпро, що тут сріблясті перепони
Для них в степу широкім розілляв!

А нині, гордо в небо повстромляв
Ти кам'яниць своїх бетон надійний
На знак того, що припинила війни
З тобою вже приборкана земля!

Нашадку степу, що тебе прокляв
Не раз твій дід, — в байраці хутір мрійний
Немов у казці журавель сумирний,
Що непомітно викохав орля...

І я, пішовши хлопцем відтіля,
Приніс тобі не ладану та смирни
Все, що батькам моїм дала рілля
Терпіти дар великий та безмірний!

І ось тепер, твоїм законам вірний,
Все - ж відчуваю, що в мені жива
Сел незліченних мрія вікова —
Про переліг незайманий та вільний!

І часто я втупляю погляд пильний
У далечінь, де смуга лісова
З очей моїх пожадливих хова
Степів колишніх вид багатомільний!

І через те, як прийде день недільний,
Несе мене гуркочучи трамвай
Кудись за місто, де пісок суцільний
Бодай ріденька укрива трава...

З дитячих спогадів тяжіє голова,
Коли моріг постелеться під ноги,
Коли вгорі дзвенить сосна й розлогий
Дуб холодком повільним повива...

Вузька стежка... Знову дерева...
І далі берег жовтий та улогий
І за Дніпром замайорять пологи
І наче привид — села і жнива...

І тихий спів... про те, як удова
Та сподівалася синів з дороги...
... А все-ж чомусь не набіжать слова
В рядки наївні тихої еклоги!

Селянський краю мій — на вік убогий!
Вже я не той, як за дитячих літ...
Але й в тобі хіба що Заповіт
Час відмінити ще не має змоги!

А вже й Дніпро не той... Вже і пороги
Ось-ось одягнуть в крицю та граніт
... Навіть недавнє — наче давній міт,
Як і казки про вільні перелоги...

Що - дня нові потреби і вимоги
Женуть тебе в новий, незнаний світ,
І дні твої — сіренькі епілоги
Віків, що їх розпочинав був скит...

Усе пливе... мов той незграбний пліт,
Де білорусові підчас негоди
Чомусь ввижається, що до господи
Він не поверне, кинувши сиріт...

Пливуть світи прикуті до орбіт...
Пливуть часи — великий чин природи...
Пливуть у безвість племена й народи,
Держави, війни, боротьба і гніт...

Бо що - доби підноситься в zenіт
Всевладний диск, що й перед часом сходив
І що - весни новий буяє цвіт,
І раз - у - раз хвилює місяць води...

Життя міняє форми, — й перешкоди,
Що їх зустріне на шляху своїм,
Змітає геть, або - ж диктує їм
З новим шукати спільности та згоди!

Я наче бачу височенні сходи
Кінчаючи біжучим днем моїм
Безкраю смугу весен, літ і зим —
Що ними край мій тихо переходив.

Аж доки виросли міста й заводи
Свій кучерявий розстелили дим,
На вас поля, левади та городи,
І на рядки моїх думок і рим...

Але ще довго - довго за новим,
Що шлях йому послався на висоти,
Тягтиметься без волі і охоти
Все те, що ми його звемо старим,

Вони - бо скуті коренем одним!
Адже й в новім брелять знайомі ноти
Утоми, болю, темряви й скорботи,
Що вже пливли за вітром степовим.

Коли й діди мої по сіль у Крим
Волами їздили, коли й полоти
Ходили мати, і коли самим
Онукам впало стати до роботи!

І досі ще неспокою й турботи
Горить огонь в очах моїх братів,
Бо він недавно ще палахкотів
Десь в глибині самотної істоти!

Бо ще недавно так немов із скоти
Дивився світ на далі золоті,
І тільки де - не - де серед кротів
Довговолосі скніли Дон - Кіхоти...

Але - ж не можу серце розколоти
І ось чужий тому, чим животів,
Не відпочину й за міської сльоти,
В полоні цегли, диму і дротів!

Бо виріс я на межах двох світів —
Півмерлих сел і міста молодого,
І не зречусь ні там, ні тут нічого,
Хоч — як - би часом з болю захотів!

Бо роки ранні мов коріння ті,
Зростивши там, де тихо і убого
Конаєш ти, минувшино - небого,
У чаді в лій намочених гнотів,

Я сам, покірний часові й меті
Життя, що завжди плине до нового,
Немов у сні туди перелетів,
Де тяжить брук над мертвим перелогом.

О, коротенька, наче смерть, дорого,
Що розірвала світ на тут і там!
Вже я тепер нічому не віддам,
Так як раніше міг, себе усього!

Нехай гудки упевнено і строго
Що-ранку крають вічність пополам —
Чужий, чужий я цим новим богам,
З своїм селянським розминувшись богом!

Але-ж і там, де за останнім рогом
Ще і тепер дозволено полям
Нудіти світом, не знайду нічого,
Чому-б курити пісні фіміям!

Поля, поля! Тепер не сила вам
Зростити спів в вашім колишнім сині,
Що відчинив спокійне серце нині
Для вас чужим і мертвим голосам!

Бо ось виразно відчуваю сам —
В полоні цегли і трамвайних ліній —
Що я чужий вашим волошкам синім,
Вашим світанкам, вітрові й вівсам.

В ту саму міру, як і тим часам,
Що мов раби лягли до ніг машині,
Що їм відкривився крамарський Сезам
Під брязкіт куль, карбованців й аршинів.

І через те, мабуть, моїй хвилині
Вже не піднести гордо голови
Аж доки час воїстину новий
Мов пишний крин зросте на Україні.

І дні в роздерті мертві половині —
Ширококрилий вітер степовий
І бруку темний та голодний вий —
Розквітнуть десь в гармонії єдиній:

Але-ж за те, коли вечірні тіні
Пролле на землю безмір світовий,
Буває часом — в тихій самотині
Я відчуваю часу літ живий!

Тоді і шепіт жовклої трави,
І кожний голос, що бренить в природі,
І вулиць гам, і мудрий спів заводів,
І ви думки умріяні, і ви —

Усе мені співає — уяви,
Що вже ніщо стоїть на перешкоді,
Щоб давній світ у небувалій згоді
Свою прадавнію єдність відновив!

Для того - ж в кожному стогоні лови
Початок ще нечуваних мелодій,
Натяк на світ воістину новий,
Прекрасний так, що й уявити годі!

Коли пустелі мертві і безводі
В садок обернуть дужі орачі,
Що кожен з них ще за дитинства вчив,
Що на землі він у своїй господі:

І зникнуть десь в минулому на споді
Від людських серць завжди нові ключі
Лиш через те, що той, хто волочив —
Вже не чужий для бруку й пішоходів!

Яка нова розгорнеться відтоді,
У далечинь безмежну пливучи,
Історія культури і народів,
Що час її їм справді доручив!

І так замріюсь часом уночі,
На самоті в своїй кімнаті білій,
А то і вдень, безжурної неділі
Давно знайомим містом ідучи.

Що ось пливу що - далі то хутчій,
Віддавшись весь уяві легкокрилій,
Шумлять мені якісь рожеві хвилі,
Бренять вітрила з синьої парчі.

А там — за мною — очі глядачів,
І береги ще за дитинства милі,
Де назавжди народний дух спочив,
Пісні створивши красні та безсилі.

І бачу я — на давнім небосхилі
Байдужі зорі... Стомлені лани...
Навіть здається — сиві чабани
Гарячим днем маячить на могилі...

Знайоме тло нерадісних ідилій!
Тут наче людям хтось заборонив
Немлявий рух, щоб втратили вони
В очах відвагу і бадьорість в тілі!

Але лягають по - між нами мілі,
В тумані тоне відблиск давнини. —
І світ новий душі моїй змарнілій
Золотосайний обрій відслонив!

І бачу я все те, про віщо снів,
Об чім земля завжди в мені тужила,
Коли дзвинить на селах кожна жила
За говірких, налитих сонцем жнив!

... Виходять люди на квадрати нив, —
А людям тим, так наче дано крила,
Немов земля ніколи не родила,
Смутних людців моєї сторони!

І кожен з них машину полонив —
А та - ж машина лагідна та вміла! —
І мов гуляти діти — пустуни,
Стають вони до нелегкого діла!

В очах знання, упевненість і сила,
Душа - бо в них палає молода,
Ритмічний рух, розміряна хода,
Немов різбар доклав руки до тіла!

Не гнуть їм стан важкі з снопами вила,
Не ле з них піт неначе та вода,
Бо розум тут усе потрібне дав,
Щоб праця їм була легка та мила,

Щоб їм земля як щирий друг годила,
Земля, що нині з виснаги руда
Замість пшениць густих себе укрила
Таким сміттям, що й мовити шкода!

І бачу далі я чого жадав —
По вільній праці стомлену громаду,
Коли надійде прохолода з саду,
Коли остання пройде череда.

Доки зірниця тиха і бліда
Вгорі погасить ранішню лямпаду —
До мудрих книг схиляються на раду
Юнацький вус і сива борода...

Що їм утома, розпач і нуда,
І боротьба, і біль, і смерть позаду,
І мій кобзар, і мій Сковорода,
І мільйони ймен і фактів зряду —

Не тим відчуті спогадів відрату,
Що їм широкий розгорнувся шлях,
Що їм закон тільки єдиний в днях —
Передчувай, твори, але не згадуй!

Лиши глухим сонети про Елладу,
Лиши сліпцям увесь музейний прах —
Видобувай заховане в віках,
Науку клич до себе на пораду;

Зумій дійти доцільності і ладу
В житті таких, як давні у рядках:
Замість творить поему чи баладу,
Її красу відчуй в своїх ділах!

І бачу далі я — по всіх краях
Земля в новому світлому убранні,
Бо руки мудрих лагідні й старанні
Доклали праці на її полях!

Земля ця — дім; йому-ж високий дах —
Уся блакить, що в гордому змаганні
Накарбувати в ній шляхи безгранні
Перемогла її людина — птах!

Земля ця — сад у квітах і плодах,
Де все злилося в радісній осанні
Змаганням творчим, вічним у світах —
Єдиній силі, першій і останній!

Рівняють все закони неблаганні, —
Хто скаже — стій! — хвилині чи зорі?
Надходить ніч, як захід догорів,
Початок дня ховається в світанні...

Так рік-повз-рік у зміні безнастанній
Час надійшов, що тільки майорів
Смутним очам моїх плугатарів,
Коли конали в темряві й стражданні.

І відступились обрії туманні
Від міст і сел і темних хуторів,
Бо давній світ в незнаному єднанні
Свою прадавню єдність відтворив!

Цвіте земля і простори морів
Її голублять синіми вітрами,
І все спішить з розкішними дарами
До ніг нових людей — богатирів!

Не до міських блідих пролетарів,
Не до селян, що в'януть над плугами —
Ні до людей, що змили темні плями
Всіх соціальних класів і шарів —

Нема селян, немає крамарів,
Нікого вже не звуть робітниками!
... І давнє сонце тішиться вгорі
Новими справді, щасними віками!

А на землі затопленій садами,
По берегах її блакитних рік —
Ні сел, ні міст, а те, що я не звик,
Ще називати простими словами!

— Щасливий світе! — вигукну з нестями,
Та перше, ніж відчую власний крик —
Мені з очей далекий обрій зник
А обрій близький замикає брами...

І обхопивши голову руками,
Гублю хвилинам божевільним лік,
І тільки чую, — десь по-над світами
Пливе назад мені за роком рік.

І знову я — сіренький рахівник,
Що зазирнув за межі всіх історій,
Дивлюсь на села журні та суворі,
Що мов конають тихо віддалік...

І знову я в кутку своїм приник:
Такі ті села для журби просторі,
Голодні, темні, стомлені і хворі —
Як десять років тому, як торік!

І мов ті велетні серед калік —
Мов острови на безбережнім морі —
Стоять міста... І рвуться на язик
Слова журби, а не гірких докорів!

Міста, міста! Жорстокістю бадьорі!
Мільйонисилі людські двигуни!
Це ваш тягар приплескав двигуни,
Це вам на паливо часи і зорі!

Каміносерді! Тисячами творів
Уславлені культурні дикуни!
Закуті в мідь, бетони й чавуни
Вселюдські мрії ніжні і прозорі!

Коли-ж огнем своїх лабораторій
Розженете довічні тумани,
Що криють наче хвилі неозорі
І цемент ваш і проріст ярини?

Коли-ж страхіття визиску й війни,
Що, вас створивши, володіють нами,
Десь накладуть своїми головами
За всі гріхи німої давнини, —

І ви, знанням озброєні сини
Наївних сел, що никнуть над степами,
Приведете їх за ясній брами,
Де рани давні вигоять вони!

Живі уламки днів старовини,
Убогі стріхи вквітчані вишнями
Хто сліз гірких над вами не ронив,
Хто не болів і не болить за вами!

Мільйони сел, де поруч комнезами
Й вечірній дзвін до церкви — знаю вас!
Не швидко ви у той щасливий час
Доженете скрипучими возами!

Ще вам не раз звертати на той самий
Знайомий шлях — проклятий вже не раз —
Знесилля, муки, темряви й образ,
Политий потом, кров'ю і сльозами!

Аж доки там, за дальніми часами,
Не раз змінившись в профіль і en face,
Давно розставшись з степом і лісами
Почуєте доби нової глас.

І по хатах заступить лій і гас
Електрика; й зашурудить газета
Там, де колись пророка і поета
Великий дух за темряви погас;

І відродиться в міліонах мас,
А не лише зорітиме з портрета,
Змагань безсмертних символ і прикмета, —
Апостол правди, селянин Тарас!

А від часів моїх десятків фраз
В нудній колекції анахорета,
Немов часам прийдешнім напоказ
На берегах лишить байдужа Лета...

І стануть дні, немов рядки сонета,
Довершені! Й в розлогах пишних днів
Зростуть нащадки давніх хуторів,
Не знавши болю, примусу й багнета!

Гарбу замінить вигідна карета,
І ремігання стомлених волів
Вже не почують простори полів
І неба сонцем заткана сайета...

О, давня земле, над усі планета!
Коли-ж з безодень світових огнів
Спливе над обрій золотий комета —
Знамено розквіту для сел і нив!

Чи ще не раз перегорить їх гнів
На сірий попіл, і криваві чвари
Може не раз побачуть сиві хмари
На біднім лоні стомлених ланів?

І не один ще мовить — ось змарнів,
А деж юнацтва мрії і примари?
А хліб селянський і міські товари —
Замість села і міста — у борні...

І ще не раз по золотій стерні
Народніх спогадів — прихильні Лари, —
Перейдуть предки дужі і смутні —
Варяги, скити, половці й татари...

Але міцні розміряні удари
У серця вічності і йдуть віки,
І не затримають тобі руки,
Історіє, ні молитви, ні кари!

І зійде час електрики і пари
На мертвий степ, занедбаний такий,
Де ще недавно кидали круки
Тінь від крила на кочові отари!

І там, де вчора ще над плугом марив
Ратай про хліб від кукіля гіркий,
Знання і досвіду могутні чари
До леміша додасть юнак стрункий!

І поту давнього гіркі струмки
З засмаглих чол Семенів та Іванів
Вже не роситимуть пісок і камінь,
Що хліборобові дались в знаки.

Бо ось складуть нові робітники
Машини мудрі, мов дитя слухняні, —
І в вечори задумливі і тмяні
На степовому березі ріки

Рибалка - дід забуде про вудки,
Почувши звуки ще йому незнані —
Не дзвін коси, а впевнені гудки
Залізних коней з м'язами титанів!

В яких рядках поезій чи романі
Я оспіваю час, що десь гряде?
Я, що схилив покірне і бліде
Своє лице у двох віків на грані!

Ось тільки бачу так немов в тумані
Прекрасних, дужих, радісних людей —
І вся земля співає, і гуде
Широкий простір буйних океанів...

І пишні села, радістю убрані,
За руку місто впевнено веде...
І на горі всіма забутий Канів
Благословляє в далечінь дітей!

Мільйони книг, теорій і ідей,
Вся точність формул, вишуканість рими,
Все, що часами давніми й новими
Дало землі натхнення молоде;

Знання і досвід, що для них ніде
Не ставить світ духовий та видимий
Якихось меж, і триєдине з ними
Мистецтво вічне, що було й буде —

Все для часу, що до нього йде
Життя помалу кроками важкими
На цім шляху, лишивши де-не-де
Руїни біль і розпач нестерпимий!

О, краю рідний, степе несходимий!
Надійде час — і темрява густа,
Що ти її у спадщину дістав
Укупі з мріями найкращими своїми,

Розійдеться, — і прийдемо туди ми,
Де вільна єдність вільно вироста,
Де важать рівно поле і варстать —
Для тих, що разом спини гнуть над ними!

Далекий часе! Тернами густими
Нехай до тебе шлях позаростав, —
Дар поступати, людності питимий,
Її вести вперед не перестав!

Туди, де світ, що з хаосу повстав,
Що всі стихії невгавуші збував,
До ніг людини ляже, наче мурий.
По шкоді пес, ховаючи хвоста!

Де поєднає села і міста
Велика єдність праці і культури,
Аби нащадок велетнів похмурий
Засмаглу спину гнути перестав;

Щоб посміхнулись радісно вуста
Тих, що під плач то ліри, то бандури
Молили всує мертвого Христа,
Його творцями взяті на тортури!

І не посміють істину авгури
Вдягати в мотлох кривди і хімер;
І дух знання — великий піонер,
Не буде битись крилами об мури,

А поведе у далечінь — не хури,
А повітряних тисячі галер
За межі часу, вимірів і сфер —
Такий могутній вільний та безжурий!

Й мистець від браку живлення понурий
Не оберне натхнення в адюльтер —
І зникнуть з творів славлені Лаури
Пташки, зітхання, зорі і етер...

Новий герой — пілот і інженер —
Зламає звички, примуси і грати —
І буде мудрий дужого витати —
Його новий всевидящий Гомер!

Але не нам, я знаю, й не тепер
Світів нових встановлювати дати, —
Нам хоч-би степ дідизний доорати,
Бо й досі голос степу не завмер!

І не беруся я à livre ouvert
Метаморфоз прийдешнього читати,
Бо ще і досі серця не віддер
Я від порога батьківської хати!

Та й як живому серце відірвати
Від берегів біжучої доби, —
Хіба — не всі для неї ми раби,
Чи не для всіх вона єдина мати?

Та навіть пес десь на селі кудлатий
Найближчий друзь дитячої юрби,
На греблі тінь похилої верби,
Парфуми гною, конопель і м'яти

Мені рідніші, ніж майбутні шати,
Що ці-ж долини тихі і горби
Десь прибируть, коли мені лежати
У тій землі, що я її робив!

А в серці біль самотній — о, якби
Бодай на мить узріти шлях широкий,
В далечині такі прекрасні роки.
Віків прийдешніх відблиск голубий!

Де на сторожі правди — не убій!
Поставлять люди — примус одинокий,
Й лише в казках залишаться морлоки —
За хліб черствий ошукані раби;

І не до церкви з хутора баби,
А в храм науки світлий і високий
Внесуть в очах васильків дух слабий —
Землі моєї виснажені соки!

О, днів майбутніх спокою глибокий,
На землю цю знесилену прийди!
А я вітати в днях моїх радий
Бодай здаля твої повільні кроки!

Нехай мій час — кривавий і жорстокий,
Аби тебе він болем породив,
Аби злилися села й городи —
Життя нового слуги і пророки!

І хай не прийде радість ця аж доки
На кладовищі кущик лободи
Розквітне з мене — мрійник смутноокий,
Я дослухаюсь до її ходи!

І так молюся инколи — гряди,
Доба від продажу в купівлі чиста,
Коли не буде ні села, ні міста,
А будуть тільки люди і сади!

І днів моїх скривавлені сліди
Омиє радість тиха і огниста,
І в кожних грудях мука особиста
Зростить закон — у далечінь іди!

За дати всіх календарів туди,
Де не загасне правда проміниста,
Що дух її й за давнини родив
Сум мудреців і пориви артиста!

Та певне маю щось від реаліста,
Бо не назву своїм біжучим днем
Сторінки вічні прози і поем
Про те, що буде років через двіста.

Як не введу до Скрябіна чи Листа
Або Бетховена безсмертних тем
Пісень народніх з їх блідим вогнем
Або частушок битого намиста!..

Ні, не скидаюсь я на гімназиста,
Що, не збагнувши перших теорем,
Вважав, що досить бомби анархіста,
Щоб повернути світові едем!

(Хіба що діти бувши, ми живем
В країні добрих фей і мудрих гномів,
А літ дійшовши, взнавши смак у бромі,
Йдемо за фактами, й календарем)

Не рік, не десять — доки доберем
— А не в якомусь вичитаємо томі —
Найкращих способів у кожному домі
Зростити те, що правдою ми звем!

Ще не один ми вир перепливе,
І, береги залишивши знайомі,
Ще не один ми зрадимо тотем,
Його ваги і марности свідомі!

Бо на Україні, де не всім відомі
Абетка, потяг, мило й олівець,
Ще не сьогодні скажемо кінець
Старим звичаям, злидням і соломі.

Тут ще не рік, збиваючись на комі,
За псалтирем сивенький пан-отець
За крашанки навчатиме овець
Терпіти все в покорі і утомі!

І ще не рік сидітиме у гromі
Дідок патлатий — всесвіту творець:
І днів нових такий бадьорий гомін
Не раз поверне десь на манівець...

І буде так, що ось навчиться жнець
Вже не лише косою володіти,
А крові темні та могутні міти
Переведуть уміння на нівець!

І знов кукіль укриє та чебрець
Лани, що звикли людям хліб родити,—
І підростатимуть маленькі діти,
Щоб одягти старих зусиль вінець!

І будуть довго мільйони серць
На роздоріжжі двох світів горіти,
Де вже й тепер майбутнього вітрець
Дерев старезних колисає віти.

Бо не дозволять мрійникам робити
Якихсь копюр історія і дні —
Випереджає ранкові огні
Світанок тихий, тінями повитий.

Але закон — це не причина скніти,
І не джерело розпачу, о ні! —
Спокійно мудрий стане у багні,
Бо прийде час, коли себе омита.

Це тільки учні, хворі та піїти
Завжди в сучасному такі смутні,
Бо треба нервів дужих, щоб зуміти
Відчути шовк в цупкому полотні;

Щоб в смuzі днів сіренькій і нудній
Часів нових початок розпізнати —
Коли в розлогах світових ланів
Почне життя своє минуле жати!

І, над колискою схилившись, мати
Про час минулий творчости й руїн
Візьме не раз таких пісень співати,
Що, літ дійшовши, зрозуміє син

І дні мої, і біль моїх хвилин —
Усе, що ним колись земля боліла —
І всю тебе, моя Україно мила,
Найнепомітніша з усіх країн —

Мільйони сел серед німих долин...
Десяток міст... Земля на хліб збідніла...
Десь на горбку позаколишній млин...
І над Дніпром занедбана могила!